

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення методичної ради
університету
29 серпня 2024 року,
протокол № 1.

Перша проректорка, голова
методичної ради університету,
кандидатка наук з державного
управління, доцентка

_____ Ірина КОВТУН

29 серпня 2024 року

М.П.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«РИМСЬКЕ ПРАВО»
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр
за спеціальністю 081 Право,
галузі знань 08 Право
за заочною формою навчання

РОЗРОБНИКИ:

Завідувач кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Світлана ЛОЗІНСЬКА

Доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії з права

Алла КІРИК

28 серпня 2024 року

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри міжнародного та європейського права
28 серпня 2024 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри, кандидат юридичних наук,
доцент

Світлана ЛОЗІНСЬКА

28 серпня 2024 року

Декан юридичного факультету, кандидат
юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

28 серпня 2024

Обліковий обсяг – 2,5 ум.др.арк.

ЗМІСТ

			Стор.
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		4
	1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	4
	1.2.	Лекції	4
	1.3.	Семінарські заняття	10
	1.4.	Самостійна робота студентів	13
	1.5.	Підсумковий контроль	12
2.	Схема нарахування балів		14
3.	Рекомендовані джерела		27
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		24

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Поняття римського права	6	1	-	-	-	5
2.	Джерела римського права	6	1	-	-	-	5
3.	Особи	7	2	1	-	-	4
4.	Сімейні правовідносини в Римі	7	2	1	-	-	4
5.	Речове право Риму.		-	-	-	-	5
6.	Володіння	6	-	-	-	-	5
7.	Право власності	6	-	1		-	5
8.	Права на чужі речі	6	-	1		-	5
9.	Загальне вчення про зобов'язання	5	-	-	-	-	5
10.	Загальне вчення про договори	5	-	-	-	-	5
11.	Окремі види договірних зобов'язань	5	-	-	-	-	5
12.	Загальне поняття про позадоговірні зобов'язання	7	2	1	-	-	4
13.	Спадкове право Риму	8	2	1	-	-	5
14.	Вчення про цивільний процес	6	-	-	-	-	6
15.	Особливості кримінального права	6	-	-	-	-	6
	Усього годин:	90	10	6	-	-	74

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
	Змістовий модуль 1	
1.	Поняття римського права	1
1.1.	Римське право і римська держава: характер і зміст взаємодії. Світоглядний характер римського права, право і справедливість, право і правосуддя. Поділ права на приватне і публічне. <i>Jus publicum, jus privatum</i> . Поняття римського приватного права. Зміст,	

1.2. 1.3. 1.4.	<p>подібність та відмінність приватного права від права публічного. <i>Publicum jus pactis privatorum mutari non potest.</i></p> <p>Основні системи римського приватного права. <i>Jus civile</i> і <i>jus gentium</i>, <i>jus praetorium</i>. Зміст <i>jus gentium</i>. Взаємний вплив <i>jus civile</i> і <i>jus gentium</i>. Процес поступового зближення і злиття цих систем. Можливі принципи періодизації римського права. Риси посткласичного права. <i>Aequitas</i>. Кодифікація римського права.</p> <p>Сучасні оцінки римського приватного права. <i>Jus est ars boni et aequi</i>. Історичне значення римського приватного права. <i>Gaius est pater historiae juris Romani</i>. Значення римського приватного права для сучасного юриста.</p> <p>Пам'ятки римського права. Література з питань римського права. Характеристика зарубіжної літератури в галузі римського права.</p>	
2.	Джерела римського права	1
2.1. 2.2. 2.3. 2.4. 2.5. 2.6.	<p>Поняття та основні етапи нормотворчої діяльності в римському праві. Звичаєве право. <i>Lex, leges, senatusconsultum, mores maiorum</i>. Склад джерел римського приватного права на початок I століття н.е.</p> <p>Поняття закону, техніка його розробки, прийняття та введення в дію. Структура, класифікація законів.</p> <p>Право приватне і право преторське. Римські магістрати і значення їх едиктів для розробки нової системи права. Процес взаємодії права приватного і преторського. Преторський едикт. Імператорські конституції: їх характер та види. Кодифікація едиктів. <i>Commentarii pontificum, commentarii magistratum. Consuetudo, jus dicere.</i></p> <p>Діяльність юристів. Форми їх діяльності. <i>Jus publici respondere</i>. Значення римської юриспруденції для формування і розвитку права.</p> <p>Тлумачення юристів як джерело права. Види літературних творів римських юристів. Сабін'янська і прокул'янська школи юристів. Визначні класичні юристи. Занепад римської юриспруденції. Закон про цитування юристів.</p> <p>Кодифікація Юстиніана; причини і процес кодифікації. <i>Constitutio, Regulae, Sententiae. Corpus juris civilis</i>. Інституції, їх зміст і система. Дигести. Їх склад і зміст. Кодекс Юстиніана. Інституції. Новели.</p>	
3.	Особи	1
3.1. 3.2. 3.3. 3.4. 3.5. 3.6.	<p>Особливості римського вчення про суб'єкти права. Основний поділ населення Римської держави. Правовий статус окремих верств населення. <i>Summa divisio de jure personarum haec est, quod omnes hominem aut liberi sunt aut servi.</i></p> <p>Основні права вільнонароджених і вільновідпущеників. Способи набуття і втрати римського громадянства.</p> <p>Правове положення латин, іноземців, колонів. Можливість переходу із одного юридичного стану до іншого.</p> <p>Раби як об'єкти і суб'єкти права. <i>Servi res sunt. Quod attinet ad jus civile servi pro nullius habentur. Com servi nulla actio est.</i></p> <p>Способи виходу із рабського стану. Рабський пекулій.</p> <p>Суб'єкти права. Поняття правоздатності. Зміст правоздатності. Виникнення, втрата і обмеження правоздатності.</p>	

3.7.	Правовий статус римських громадян. Встановлення формально рівної правоздатності вільних у сфері приватного права. Поняття та види дієздатності. Особи недієздатні і частково дієздатні. Опіка і піклування. Патронат.	
3.8.	Зародження юридичних осіб. Юридичний статус колегій, християнської церкви, корпорацій, казни, добродійних установ.	
4.	Сімейні правовідносини в Римі	1
4.1.	Поняття сім'ї. Агнатське і когнатське споріднення. Особи свого права та особи чужого права. Свояцтво.	
4.2.	Шлюб (<i>justum matrimonium</i>). Умови та способи укладення шлюбу. <i>Nuptia sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communication.</i>	
4.3.	Заручини, придане та передшлюбний дарунок. Шлюб <i>cum manu, sine manu</i> . Майнові передумови влади чоловіка. Причини переважання в класичний період шлюбу <i>sine manu</i> . Майнові відношення подружжя. <i>Quam vis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est.</i>	
4.4.	Способи та умови припинення шлюбу. Конкубінат, контуберніум.	
4.5.	Характер і зміст батьківської влади. <i>Pater est quam nuptia demonstrate.</i> Правове положення дітей. Причини поступового розширення майнових прав підвладних дітей. Пекулій і його види.	
4.6.	Майнова правоздатність підвладних дітей в праві Юстиніана. Система встановлення батьківства. Узаконення та усиновлення. Майнові та особисті відносини в сім'ї. Припинення батьківської влади. Емансипація.	
5.	Речове право Риму	-
5.1.	Поняття та зміст речових правовідносин. <i>Causam sentit dominus. Res perit domino. Genus non perit.</i> Відмінність речового права від зобов'язального. Система речових прав: інститут володіння, інститут права власності, інститут прав на чужі речі. <i>Vim vi repellere licet. Mellior est causa possidentis.</i>	
5.2.	Поняття речі (res) в римському праві. Види (класифікація) речей. Поняття майна. <i>Nemo sibi causam possessionis mutare potest.</i>	
6.	Володіння	-
6.1.	Поняття і структурні елементи володіння. <i>Possessio, detentio, corpus possessionis, animus possessionis, precarium.</i> Володіння і держання: спільні та відмінні риси. <i>Sequester.</i> Володіння законне і незаконне, добросовісне і недобросовісне. Виникнення володіння. Припинення володіння.	
6.2.	Захист володіння. <i>Petitorium. Possessorium.</i> Характерні особливості інтердиктного захисту володіння. <i>Interdictum de precario. Interdictum unde vi. Interdictum utrobi.</i> Відмінності петиторного захисту від посесорного. Захист добросовісного володіння публіціанським позовом.	
7.	Право власності	-

7.1.	Поняття права власності. <i>Dominium ex jure Quiritium</i> . Історичні види власності. Об'єкти права власності. <i>Res nullius cedit primo occupanti</i> . Зміст права власності та повноваження власника. <i>Jus possidendi, jus utendi, jus abutendi</i> . Відмінність власності від інституту володіння. <i>Nemo plus juris ad alterum transfere potest quam ipse habet</i> .	
7.2.	Статус майна, набутого підвладними та рабами. <i>Ubi meam rem invenio, ibi eam vindico</i> .	
7.3.	Види власності: квіритська, бонітарна, провінційна, власність перегринів. Причини виникнення різних видів власності. Спільна власність (<i>communio, condominium</i>).	
7.4.	Набуття права власності. Способи набуття: первісні і похідні. Традиція. <i>Totius corporis pro indiviso pro parte dominium habet</i> .	
7.5.	Способи захисту права власності. Віндикаційний (<i>rei vindicatio</i>) і негаторний (<i>actio negatoria</i>) позови, прохібиторний позов (<i>actio prohibitoria</i>). Публіціанський позов (<i>actio Publiciana</i>).	
8.	Права на чужі речі	-
8.1.	Поняття права на чужі речі і проблема розщеплення права власності. Основні типи прав на чужу річ, та їх загальна характеристика. Особливості захисту прав на чужу річ.	
8.2.	<i>Servitutum</i> . <i>Servitus protegeni, servitus tigni immitendi, servitus stillicidii, servitus fluminis</i> . Поняття та види. <i>Servitus in faciendo consistere non potest</i> .	
8.3.	Господарське значення і зміст сервітутів. <i>Iter, via, actus, aquaeductus, aquaehaustus</i> . Спільне та відмінне між речовими та особистими сервітутами, міськими та сільськими сервітутами. <i>Usufructus est jus alienis rebus utendi fruendi salva rei substantia</i> .	
8.4.	Набуття і втрата сервітутів. Захист сервітутного права.	
8.5.	Емфітевзис і суперфіцій: зміст та загальна характеристика. <i>Superficio solo cedit</i> .	
8.6.	Застава (<i>Hypotheca</i>), її форми. Іпотека, фидуціарна угода, ручний заклад. Предмет застави. Право продажу заставної речі. Встановлення декількох заставних прав на одну і ту ж річ.	
9.	Загальне вчення про зобов'язання	-
9.1.	Визначення зобов'язання. Зміст зобов'язання. <i>Obligatio est juris vinculum, quo necessitate abstringimur alicujus solvende rei secundum nostrae civitatis jura</i> .	
9.2.	Види зобов'язань. Підстави виникнення зобов'язань. Класифікація зобов'язань. <i>Debentur non exiguntur. Periculum est in mora</i> .	
9.3.	Юридичні факти. Класифікація юридичних фактів. <i>Vis maior. Prior tempore potior jure</i> .	
9.4.	Угоди односторонні і двосторонні. Контракти і пакти. Правочини.	
9.5.	Сторони в зобов'язанні. <i>Casus a nullio praestantur</i> . Зміст зобов'язання.	
9.6.	Особистий характер зобов'язань. <i>Pacta sunt servanda. Constitutum debiti</i> .	
9.7.	Заміна осіб в зобов'язанні. Перехід зобов'язання по спадщині. Цессія. Новація. Перевід боргу. Зобов'язання з декількома кредиторами або боржниками. <i>Damnum injuria datum</i> .	

9.8.	Поняття і принципи виконання зобов'язання. Дострокове виконання зобов'язання. Заміна сторін. Час виконання та місце виконання зобов'язання. <i>Negotium gestio</i> .	
9.9.	Наслідки невиконання зобов'язання. Зміст та характер відповідальності боржника. <i>Corpus delicti</i> . Особиста і майнова відповідальність боржника. Відповідальність за прострочку виконання. Збитки. Види збитків. Умови настання відповідальності. <i>Delictum privatum</i> . Звільнення боржника від відповідальності. <i>Periculum est emptoris</i> .	
9.10.	Основні засоби забезпечення зобов'язань.	
9.11.	Основні способи припинення зобов'язань. Оновлення зобов'язання (новація). Залік. Неможливість виконання зобов'язань. <i>Culpa lata dolo aequiparatur</i> .	
10.	Загальне вчення про договори.	-
10.1.	Поняття та види договорів. <i>Contractus</i> . Умови дійсності договорів. Класифікація договорів. Зміст договору. Порядок і форма укладення договору. <i>Locus regit actum</i> . <i>Lex specialis derogat generalis</i> . Випадки представництва. <i>Voluntatem potius quam verba consedere oportet</i> . Умови і строки.	
10.2.	Недійсні договори. <i>Periculum est emptoris</i> . Договори протизаконні і такі, що суперечать «добрим звичаям». Договори, укладені внаслідок насильства, погрози, умислу, помилки. <i>Culpa lata dolo aequiparatur</i> .	
10.3.	Договори вербальні, літеральні, реальні і консенсуальні. Безіменні договори. Синалагматичні договори. Контракти і пакти. <i>Depositum est, quod custodiendum alieni datum est</i> . Види пактів.	
11.	Окремі види договірних зобов'язань.	-
11.1.	Вербальні договори. Стипуляція. <i>Stipulatio</i> . Порядок укладення і зміст. Формальний характер стипуляції, її абстрактність. Односторонність стипуляційного зобов'язання. Розвиток в формі стипуляції відносин поруки.	
11.2.	Літеральні договори. Синграфи і хірографи.	
11.3.	Реальні договори. Позика (<i>mutuum</i>) та позичка (<i>commodatum</i>), різниця між цими договорами. Договір схову (депозит, <i>depositum</i>) та його види. Застава та її види. <i>Hypotheca</i> .	
11.4.	Характер зобов'язань за договорами позички і схову. Консенсуальні договори. Купівля-продаж (<i>emptio-venditio</i>). Історичний розвиток. Права і обов'язки сторін, предмет договору. Відповідальність за недоліки речі. Евікція.	
11.5.	Договір майнового найму та його види (<i>locatio-conductio rerum</i>). Договір найму речей. Права і обов'язки сторін. Права наймача в разі переходу права власності на найняту річ до іншої особи. Піднайом договору найму речей.	
11.6.	Найм послуг. Предмет договору, права, обов'язки сторін, порядок укладення. Відповідальність за неналежне виконання договору.	
11.7.	Договір підряду. Права і обов'язки сторін. Ризик випадкової загибелі предмету підряду.	
11.8.	Договір доручення (<i>mandatum</i>). Зміст та порядок укладення. Вимоги до сторін. Особливості правовідносин за договором доручення. Припинення договору доручення.	
11.9.	Договір товариства (<i>societas</i>). Походження цього договору. Види товариств. Права і обов'язки товаришів стосовно один одного	

11.10	і відносно третіх осіб. Внески. Участь у розподілі прибутків і збитків. Припинення товариства. Безіменні контракти (<i>permutatio, contrastus aestimatorius</i>). Їх характеристика. Типи безіменних контрактів. Види пактів.	
12.	Загальне поняття про позадоговірні зобов'язання	2
12.1.	Поняття та види позадоговірних зобов'язань. <i>Obligatio</i> . Підстави виникнення таких зобов'язань. Загальне поняття зобов'язання ніби з договору. <i>Ex contractu. Quasi ex contractu</i> .	
12.2.	Ведення чужих справ без доручення: необхідні елементи і правові наслідки. Зобов'язання, що виникають з безпідставного збагачення. Кондиції (<i>condictio</i>) та їх види.	
12.3.	Поняття та ознаки делікту. <i>Ex delicto. Quasi ex delicto</i> . Суб'єкти деліктних правовідносин. Особиста образа. Крадіжка. Неправомірне пошкодження майна. <i>Casus. Lucrum cessans</i> .	
12.4.	Відповідальність неповнолітніх та підвладних. Відповідальність господарів готелів, кораблів, дворів. Характер і зміст захисту потерпілих. Поняття зобов'язання із квазиделіктів. Приклади таких зобов'язань.	
13.	Спадкове право Риму	2
13.1.	Поняття спадкування та його види. <i>Hereditas. Testamentum</i> . Універсальне і сингулярне наступництво. Час та місце відкриття спадщини. <i>Hereditas iacens</i> . Спадкова маса. <i>Hereditas aditio</i> . Спадкування за правом представлення. Спадкова трансмісія. <i>Hereditas nihil aliud est, quam successio in universam jus quod defunctus habuit</i> .	
13.2.	Спадкування за заповітом. Порядок складання та форма заповіту. <i>Testamentum posterior derogat testamenti priori</i> . Активна та пасивна заповідальна здатність. Необхідні та добровільні спадкоємці. Умови дійсності заповіту. Зміст заповіту. Недійсність заповіту. Неофіційний заповіт. Обов'язкова доля. <i>Semel heres semper heres</i> .	
13.3.	Спадкування за законом. <i>Ab intestate. Heres ab intestate</i> . Агнатське споріднення як підстава спадкування за законом. Поступове визнання принципу кровного споріднення. Реформування системи спадкування Юстиніаном. Спадкування за законом в період імперії. <i>Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest</i> .	
13.4.	Легати і фідейкоміси. Види легатів. <i>Legata. Fideicommissum</i> . Обмеження легатів. Універсальний фідейкоміс.	
13.5.	Відкриття спадщини. Прийняття спадщини. Наслідки прийняття. Відмова від прийняття спадщини. Позови про спадщину. Виморочна спадщина. <i>Vona vacantia</i> .	
14.	Вчення про цивільний процес	-
14.1.	Поняття і зміст позовного захисту. <i>In jure, in iudicio, iudicium publicum, iudicium privatum</i> . Загальні поняття про легісакційний, формулярний і екстраординарний процеси. Місце відправлення правосуддя. Вимоги до судді. Роль та місце судді в процесі. Авторитет судді і судові рішення.	
14.2.	Характер оцінки доказів. <i>Nullum criminae, nulla poena sine</i>	

14.3.	<i>lege</i> . Покази свідків. <i>Unus testis — nullus testis</i> . Відповідальність судді за винесене ним рішення. Процесуальне представництво. Публічні суди.	
14.5.	Поняття і види позовів. <i>Nihil aliud est actio quam jus quod sibi debentur iudicio persequendi</i> .	
14.6.	Особливості ноксальної відповідальності (ноксальні позови). <i>Testis oculatus pluris est quam audiatur decem</i> .	
14.7.	Особливі засоби преторського захисту та їх відмінність від позовів. Види інтердиктів, повернення до первісного стану. Умови застосування реституції. Термін звернення за реституцією.	
15.	Особливості карного права	-
15.1.	Публічні та приватні делікти. Поняття та ознаки публічного делікту (злочину). Класифікація злочинів за різними ознаками: 1) ординарні (<i>crimen ordinaria</i>); 2) екстраординарні (<i>crimen extraordinaria</i>). Характеристика суб'єкту злочину. Умови настання карної відповідальності. Форми вини: <i>dolus</i> – злочинний намір, злий умисел.	
15.2.	Класифікація публічних деліктів: злочини проти громади в цілому ("державні" злочини) (<i>versus rei publicae</i>); військові злочини; злочини проти релігії; зловживання владою; підкуп виборців; вимагання хабарів; підробка і брехня з правовими наслідками; вбивство і прирівняні до нього злочини; замах на недоторканість особи; статеві злочини; злочини проти власності; злочини проти публічного правопорядку у галузі господарювання.	
15.3.	Загальні принципи призначення покарання. Система покарань за публічні делікти: страта, позбавлення римського громадянства, примусові роботи, ув'язнення, тілесні покарання, штрафи.	
15.4.	Форми карного процесу: 1) публічний процес у справах, що підлягали одноосібній юрисдикції магістрата; 2) публічний процес у справах, що підлягали юрисдикції магістрата за участю народних зборів як обов'язкової апеляційної інстанції; 3) процес у справах, що виникали із вчинення приватних деліктів; 4) процес у справах, що підлягали юрисдикції колегії присяжних суддів; 5) процес у справах, що підлягали одноосібній юрисдикції магістрата у провінції.	
	Усього	10

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1.

Тема 3. Особи.

Питання для усного опитування та дискусії

- 2.1. Поняття «особи» та суб'єкта права. Значення едикту Каракали 212 року. Правоздатність: виникнення та припинення. Обмеження правоздатності.
- 2.2. Види дієздатності. Обмеження дієздатності та недієздатність. Опіка та піклування.
- 2.3. Правове положення римських громадян: права та обов'язки. Набуття та втрата римського громадянства.
- 2.4. Правове положення рабів. Рабський пекулій. Квазіправоздатність рабів.

2.5. Правове положення інших верств населення (латинів, перегринів, вільновідпущеників, колонів).

2.6. Розвиток юридичних осіб: види та правовий статус.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: фізична особа, юридична особа, правовий статус, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, римське громадянство, об'єкти і суб'єкти права, рабський пекулій; виникнення, втрата і обмеження правоздатності, види дієздатності, опіка і піклування.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Суб'єктом публічних відносин і публічного права у Римі вважався римський громадянин (*civis romanus*). Слід зазначити, що це поняття не є тотожним поняттю «фізична особа», яке застосовується у приватному праві: у відносинах публічного права римлянин виступав як специфічний суб'єкт — *civis optimo jure*. Для визнання за особою стану римського громадянства необхідна була наявність сукупності вимог: належність до римської громади, особиста свобода, наявність певного сімейного статусу, досягнення певного віку.

Крім того, наявність статусу римського громадянства, що було передумовою публічно-правової правосуб'єктності, водночас слугувала умовою виникнення та існування сукупності суб'єктивних прав у галузі приватних відносин: права укладення законного римського шлюбу (*jus conubii*), права здійснювати батьківську владу в родині (*patria potestas*), права бути учасником торгового обігу (*jus commercii*), право подавати законні позови (*legis actiones*) відповідно до *jus civile*.

Слід взяти до уваги, що обсяг прав та обов'язків, який впливав з римського громадянства, залежав від релігійного становища особи, а також від належності до чоловічої або жіночої статі.

Жінки формально мали римське громадянство. Проте зміст публічних правовідносин за їхньою участю був іншим, набагато вужчим, ніж тих, де суб'єктами були чоловіки. Адже жінки не користувалися виборчими правами, не могли бути обрані магістратами. Вони, за загальним правилом, взагалі не виконували ніяких публічних обов'язків.

Обмеження прав римського громадянства могло наставати як особливий юридичний наслідок у разі зменшення честі через ганьбу (*infamia*).

Цивільна правоздатність — це здатність вільної людини мати права та обов'язки у галузі приватних відносин. Вона виникала з моменту народження. Проте, як вважали римські юристи, у деяких випадках цивільна правоздатність може виникнути і до народження дитини. Правоздатність — це тільки можливість мати права, скористатися ними особа може самостійно тільки за наявності дієздатності, тобто здатності своїми діями набувати права і створювати для себе обов'язки, відповідати за вчинені делікти.

За віковим цензом цивільна дієздатність громадян диференціювалася на чотири групи. У разі неможливості особи самостійно здійснювати своє суб'єктивне право їй призначають опікуна або піклувальника. Римські юристи не вбачали принципової відмінності між цими двома поняттями. Але, як правило, опікун призначався над малолітніми і жінками, піклувальник — над душевнохворими, марнотратниками і неповнолітніми.

Перегрини у сфері приватноправових відносин керувалися власним національним правом згідно із законом про провінції, який встановлював для неї особливий правовий статус. Латини мали часткову цивільну правоздатність: *jus commercii* у них було практично у тому самому обсягу, як у римських громадян, проте *jus conubii* було обмежено. Певні особливості мав приватноправовий статус рабів, відпущених на волю (*libertini*). Загальне правило було таким, що лібертіни набували стан того, хто дав їм волю: відповідно — римського громадянина, латина, перегринна.

Семінарське заняття 2.

Тема 7. Право власності. Тема 8. Права на чужі речі.

Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Поняття права власності і розвиток цього інституту в Римі. Основні види власності: квіритська, бонітарна (преторська), перегрінська, провінційна.
- 1.2. Зміст права власності. Основні повноваження власника.
- 1.3. Способи набуття права власності. Припинення права власності.
- 1.4. Право спільної власності.
- 1.5. Захист права власності. Особливості позовного захисту.
- 1.6. Сервітути. Поняття і види. Розвиток сервітутного права.
- 1.7. Земельні сервітути. Сільські та міські сервітути. Встановлення та припинення сервітутів.
- 1.8. Особисті сервітути та їх види. Захист сервітутів.
- 1.9. Емфітевзис.
- 1.10. Суперфіцій.
- 1.11. Застава та її форми. Фидуціарна угода, ручний заклад, іпотека.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: право власності, право володіння, право користування, право розпорядження, способи набуття права власності, віндикаційний позов, негативний позов, прохібіторний позов, публіціанський позов, спільна сумісна власність, спільна часткова власність, сервітут, земельні та особисті сервітути, сільські та міські сервітути, емфітевзис, суперфіцій, застава, узуфрукт, узус, фидуційна угода, іпотека, акцесорний характер, принцип старшинства.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Придбання права власності можливе було з двох джерел: від держави і від приватних осіб, що було своєрідним прототипом пізнішого поділу засобів придбання права власності на первісні та похідні. Традиційно вважалося, що римський власник має такі правоможності: право володіння; право користування; право розпорядження; право одержувати прибутки; право захисту.

Відносини спільної власності підпорядковуються певним правилам. Оскільки річ у цілому і в усіх своїх частках належить всім власникам разом, то звідси випливає вимога — розпорядження, володіння і користування річчю може здійснюватися тільки за згодою всіх співвласників. При цьому не має значення, кому і яка частка (більша чи менша) права належить. Усі співвласники рівні в своєму праві здійснювати право власності.

Римське право з найдавніших часів всі способи набуття права власності поділяло на *первісні* й *похідні*. Захист права власності має різноманітні способи, методи, форми. Розглянемо лише речово-правові засоби цього захисту, які римське право розробило досить ґрунтовно. Це три спеціальних позови: віндикаційний, негативний і прогібіторний. Пізніше преторська практика додала до них ще один — *actio in rem Publiciana*.

Сутність прав на чужі речі полягає в тому, що суб'єкт цього права має змогу користуватися чужою річчю або навіть розпоряджатися нею. Римське приватне право знало три види прав на чужі речі: а) сервітути; б) емфітевзис і суперфіцій; в) заставне право. Найдавнішим правом на чужі речі є сервітути. Емфітевзис і суперфіцій, а також заставне право — це породження пізніших часів.

Право користування чужою землею в одному якомусь відношенні почали називати сервітутом (*servire* — служити). Сервітутні відносини виникали, як правило, між сусідами чи сусідніми земельними наділами, тому сервітутне право часто називають ще сусідським. Розрізняли таких види сервітутів: предіальні (від слова *praedium* — маєток) та персональні, які у свою чергу, мали також кілька різновидів.

Формування інституту емфітевзису в римському праві було зумовлено прагненням перетворити необроблені великі наділи землі в продуктивні сільськогосподарські угіддя. Розширення міст вимагало нового будівництва, для якого вільних земель не було. Для розв'язання цього протиріччя римляни за аналогією з емфітевзисом міські й державні, а потім і приватні землі почали передавати в довгострокову оренду для забудови. Так поступово сформувався суперфіцій.

Формування заставного права було зумовлено саме прагненням гарантувати виконання зобов'язань боржником. Договір застави, що був підставою для виникнення заставного права, укладався паралельно з будь-яким основним договором як доповнення до нього. Додатковий характер договору застави полягав у тому, що він вступав в дію лише за певної умови — невиконання основного зобов'язання. Це був договір з відкладною умовою. Якщо умова не наставала, договір застави не діяв.

Римське заставне право пройшло довгий шлях розвитку. Відомі три форми застави: *fiducia cum creditore* (фідуційна угода), *pignus* (ручна застава) та *hypoteca* (іпотека).

Сутність прав на чужі речі полягає в тому, що суб'єкт цього права має змогу користуватися чужою річчю або навіть розпоряджатися нею. Римське приватне право знало три види прав на чужі речі: а) сервітути; б) емфітевзис і суперфіцій; в) заставне право. Найдавнішим правом на чужі речі є сервітути. Емфітевзис і суперфіцій, а також заставне право — це породження пізніших часів.

Виникає право власника земельної ділянки, позбавленої певних переваг, користуватися ними на сусідньому наділі незалежно від волі його власника. Таке право користування чужою землею в одному якомусь відношенні почали називати сервітутом (**servire** — служити). Сервітутні відносини виникали, як правило, між сусідами чи сусідніми земельними наділами, тому сервітутне право часто називають ще сусідським. Розрізняли такі види сервітутів: предіальні (від слова *praedium* — маєток) та персональні. (В навчальній літературі предіальні сервітути також називають «земельними», а персональні — «особистими».)

На основі договору оренди та речевих прав на землю з часом виник новий правовий інститут користування чужою землею — *emphyteusis* (емфітевзис). Паралельно йшов процес передачі міських земель під забудову в довготривалу стійку оренду, яка дістала назву *superficies* (суперфіцій). Відмінність між цими двома інститутами полягала в тому, що за емфітевзисом земля передавалася з метою обробітку для виробництва сільськогосподарської продукції, а за суперфіцієм міська земля передавалася під забудову.

Одним із різновидів прав на чужі речі було заставне право, що почало формуватися у ранній республіканський період для забезпечення виконання зобов'язань. При цьому застава виконувала допоміжну роль. Договір застави, що був підставою для виникнення заставного права, укладався паралельно з будь-яким основним договором як доповнення до нього. Акцесорний (додатковий) характер договору застави полягав у тому, що він вступав в дію лише за певної умови — невиконання основного зобов'язання. Це був договір з відкладною умовою. Якщо умова не наставала, договір застави не діяв.

Римське заставне право пройшло довгий шлях розвитку. Відомі три форми застави: *fiducia cum creditore* (фідуційна угода), *pignus* (ручна застава) та *hypoteca* (іпотека).

Семінарське заняття 3.

Тема 9. Загальне вчення про зобов'язання.

Питання для усного опитування та дискусії

- 6.1. Поняття і зміст зобов'язання. Класифікація зобов'язань.
- 6.2. Сторони в зобов'язанні. Заміна сторін в зобов'язанні. Цесія, новація. Підстави виникнення зобов'язань.
- 6.3. Основні принципи виконання зобов'язань.
- 6.4. Наслідки невиконання зобов'язань.
- 6.5. Засоби забезпечення виконання зобов'язань.
- 6.6. Припинення зобов'язань, минаючи виконання.

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: зобов'язання, система зобов'язань, договірні та позадоговірні зобов'язання, одностороннє і двостороннє зобов'язання, факультативне зобов'язання, альтернативне зобов'язання, фидуціарна угода, кредитор, боржник, множинність осіб у зобов'язанні, часткова множинність осіб, солідарна і субсидіарна множинність осіб, способи забезпечення виконання зобов'язань, наслідки невиконання зобов'язань, настання цивільної відповідальності, способи припинення зобов'язань.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Зобов'язання — це правовідносини, в яких сторонами є кредитор і боржник, а їх зміст складають права й обов'язки сторін. Предметом зобов'язання завжди є дія, що має юридичне значення і правові наслідки. Якщо дія не має правового характеру, то вона не породжує юридично значимого зобов'язання. Різноманітність господарсько-економічних дій римляни поділяли на три групи: *dare* — дати, *praestare* — надати, *facere* — зробити. Ця тріада і визначає зміст зобов'язання. Будь-яка дія боржника зумовлена однією з вимог кредитора: дати, надати або зробити.

Зобов'язання з множинністю осіб на тій чи іншій стороні поділяються на *часткові й солідарні*. І перші, і другі можуть бути активними і пасивними.

Головна мета будь-якого зобов'язання — задовольнити вимоги кредиторів. Виконання зобов'язань полягає в здійсненні зобов'язаною особою (боржником) дій, що становлять зміст зобов'язання (передача речі, надання речі в тимчасове користування, виконання якої-небудь роботи). Саме по собі виконання має багато різних нюансів, елементів, вимог тощо. Тому в практиці часто виникають спори про характер виконання, його повноту, відповідність умовам договору.

Невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання визнавалося порушення умов договору або однієї з наведених вище вимог до виконання. Наприклад, якщо договір не виконаний у зумовлений строк — це невиконання, якщо ж виконаний з прострочкою — неналежне виконання. Наслідки в обох випадках наставали однакові: або відповідальність боржника, або звільнення його від відповідальності.

Відповідальність боржника за невиконання або неналежне виконання зобов'язання у пізньому римському праві наставала лише за наявності спеціальних умов — *вини і наявності збитків*. За відсутності однієї з цих двох умов відповідальність не наставала. Поняття шкоди в римському праві складалося з двох елементів: а) *damnum emergens* — втрата наявного; б) *lucrum cessans* — втрачена вигода. Римське приватне право знало дві підстави звільнення боржника від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання: *casus* (випадок) і *vis maior* (нездоланна, непереборна сила).

1.4. Самостійна робота студентів

Завдання 1. Письмово вирішіть задачі за поданою фавулою.

1. До юриста звернулися із запитанням: «Хто має бути власником речі, якщо на пергаментних паперах Тація Мевій напише вірш, розповідь, промову?»

Дайте відповідь.

Завдання 2. Дикий олень, клеймований стрілою, був уже схоплений мисливцем, але зумів вирватися й утекти. Майже в той же час його застрелив інший мисливець.

Хто власник здобичі?

Завдання 3. Клавдій купив у Марія сад біля ділянки Яволена. Марій та Яволен багато років тому на спільні кошти побудували на землі Яволена колодязь, який згідно з домовленістю призначався виключно для зрошення саду Марія. За це Марій відмовився від стягнення боргу з Яволена. Зараз Яволен не бажає, щоб Клавдій користувався цим колодязем, як його попередник. Клавдій посилався на те, що для саду, який був закладений вже після облаштування колодязя, немає звідки більше поблизу доставити воду.

Як вирішити спір?

1.5. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного екзамену.

1.5.1. Питання для підсумкового контролю

1. Суб'єкти римського приватного права.
2. Введення у володіння.
3. Поняття договору.
4. Система римського приватного права.
5. Інституції Юстиніана.
6. Види консенсуальних контрактів.
7. Відмінність римського цивільного права від римського приватного права.
8. Умови дійсності договору.
9. Поняття джерел римського приватного права.
10. Ознаки юридичної особи.
11. Вербальні та літеральні контракти.
12. Елементи кодифікації Юстиніана.
13. Конкубінат, контуберніум.
14. Система цивільного процесу.
15. Відмінність кодексу Юстиніана від сучасного кодексу.
16. Поняття володіння.
17. Іпотека.
18. Поняття цивільної правоздатності.
19. Особливості екстраординарного процесу.
20. Поняття та види зобов'язань.
21. Наслідки невиконання зобов'язань.
22. Наслідки визнання набувача добросовісним і недобросовісним.
23. Поняття цивільної дієздатності.
24. Поняття суду, судового процесу.
25. Фидуціарна угода.
26. Новели Юстиніана.
27. Легати та фідейкоміси.
28. Часткова дієздатність.
29. Особливі засоби преторського захисту.
30. Спільна власність.
31. Система римського права.
32. Засоби забезпечення зобов'язань.
33. Види реальних контрактів.
34. Предмет римського приватного права.
35. Обмежена дієздатність.
36. Поняття позову.
37. Порядок укладення шлюбу.
38. Майнові відносини подружжя.
39. Підстави виникнення зобов'язань.
40. Відмінність едиктів магістратів від едиктів імператора.
41. Види позовів.
42. Поняття юридичної особи.

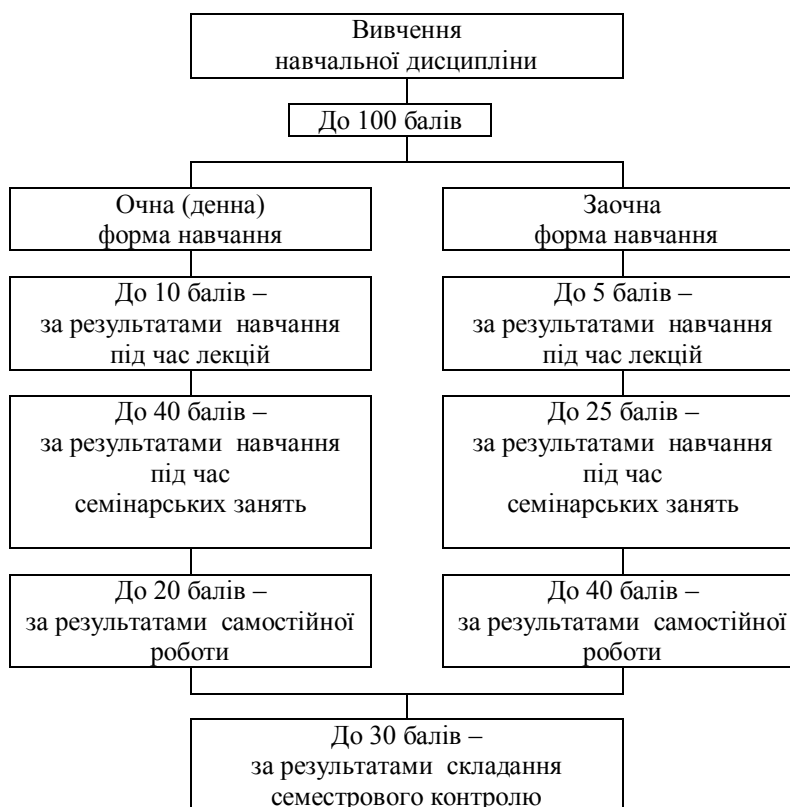
43. Джерела пізнання римського приватного права.
44. Поняття сім'ї.
45. Рабський пекулій.
46. Види конституцій імператорів.
47. Перешкоди до укладення шлюбу.
48. Відмінність реальних контрактів від консенсуальних
49. Батьківська влада.
50. Суперфіцій.
51. Спадкування за законом.
52. Види власності у Римі.
53. Сервітути.
54. Система прав на чужі речі.
55. Спадкування за правом представлення.
56. Поняття пакту.
57. Відмінність речового права від зобов'язального права.
58. Учасники і сторони процесу.
59. Петиторний захист.
60. Підстави припинення шлюбу.
61. Посесорний захист.
62. Умови вступу у шлюб.
63. Набуття та припинення права власності.
64. Поняття спадкування.
65. Правовий статус жінки у Римі.
66. Види володіння.
67. Рецепція римського приватного права.
68. Поняття особи та суб'єкта права.
69. Застава.
70. Система римського права.
71. Поняття правосуб'єктності.
72. Поняття делікту.
73. Поняття квазиделікту.
74. Поняття квазідоговору.
75. Спадкування за заповітом.
76. Стипуляція.
77. Роль кодифікації Юстиніана.
78. Система речових прав.
79. Захист володіння.
80. Діяльність юристів як джерело правоутворення.
81. Едикт імператора Каракали 212 р. та його значення.
82. Підстави виникнення зобов'язань.
83. Закон як джерело права. Його структура.
84. Поняття та види шлюбу.
85. Позадовірні зобов'язання.
86. Види юридичних осіб.
87. Роль претора у легісакційному і формулярному процесі.
88. Сторони у зобов'язанні. Можливість заміни сторін.
89. Позовна давність.
90. Поняття і зміст права власності.

1.5.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Роль кодифікації Юстиніана.
2. Система речових прав.
3. Поняття квазідоговору.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 5 лекційних заняття за заочною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій				
			1.	2.	3.	4.	5
1.	Заочна	5	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2

2.3. Обсяг балів, здобутих студентом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 2 семінарських заняття за заочною формою навчання. За результатами семінарського (практичного, лабораторного) заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття. Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів наведено в наступній таблиці:

№ з/п	15 тем	Номер теми			Усього балів
		1.	2.	3.	
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	13,3	13,3	13,3	40
	Усього балів				40

2.5 На семестровий контроль з кожної навчальної дисципліни відводиться 30 балів. Шкала визначення балів за результатами семестрового контролю подана у табл.

Шкала
визначення балів за результатами семестрового контролю

Кількість балів за результатами семестрового контролю	Рівень знань студента	Критерії оцінювання
27 – 30	високий	Студент правильно, повно та аргументовано розкрив питання, продемонстрував вміння самостійно аналізувати теоретичний матеріал, правильно та аргументовано вирішив завдання практичного характеру, володіє термінологією і викладає матеріал чітко і логічно.
24,5 – 26,5	достатній	Студент достатньо повно розкрив суть питання, володіє термінологією, але назвав не всі риси, ознаки або види явища, процесу, інституту, теорії, категорії, проблеми, не до кінця розкрив зміст понять, допустив деякі неточності, які були виправлені ним при відповідях на додаткові питання і не вплинули на правильне розуміння змісту.
22,5 – 24		Студент у цілому розкрив суть питання, відповідає аргументовано і загалом правильно, володіє термінологією, але назвав не всі теорії, функції, риси явища, інституту, процесу, допустив декілька помилок, які не вплинули на їх правильне розуміння.
20,5 – 22	середній	Студент не до кінця розкрив основний зміст питання, деякі суттєві риси, явища, поняття. Проблеми розкрив частково, допустив певні помилки та неточності, які свідчать про його неповне розуміння сутності питання, в основному володіє термінологією.
18 – 20		Студент не до кінця розкрив зміст питання, не повністю визначив його істотні аспекти: риси, функції, види, форми тощо, допустив помилки принципового характеру, недостатньо володіє термінологією.
10,5 – 17,5	низький	Студент не достатньо розкрив зміст питання, не вміє його аналізувати і не може послідовно і логічно

		викласти, допустив суттєві помилки, не володіє термінологією.
0 – 10		Студент не розкрив зміст питання, не зумів його аналізувати і послідовно і логічно викласти, допустив хибні думки, не володіє термінологією.

Підсумовування балів за результатами вивчення навчальної дисципліни здійснюється після складання семестрового контролю. Семестрова оцінка з навчальної дисципліни обчислюється шляхом додавання набраних студентом балів з поточного та семестрового контролю, а також додаткових балів. Семестрова оцінка виставляється у відомості обліку успішності, індивідуальному навчальному плані та заліковій книжці студента, при чому вона не може перевищувати 100 балів.

2.6 У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 34 або менше балів (оцінка F за шкалою ЄКТС) студент зобов'язаний повторно вивчити дисципліну в наступному навчальному періоді. У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 35-59 балів (оцінка FX за шкалою ЄКТС) студент має право повторно пройти підсумковий контроль двічі: перший раз – перескладання викладачеві, другий раз – перескладання комісії.

3. Рекомендовані джерела

Тема 1. Поняття римського права

1. Гринько С. Д. Рецепція римського приватного права як передумова систематизації європейського цивільного законодавства. Проблеми систематизації приватного права України та Європи: Монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 55-78.
2. Гринько С. Д. Викладання римського приватного права в юридичних навчальних закладах. *Університетські наукові записки: Науковий часопис Хмельницького університету управління та права*. 2010. № 1. С. 289-294.
3. Гринько С. Д. Значення римського приватного права для формування правових систем сучасного світу. Спадкове право: проблеми теорії та практики : монографія / Г.В. Анікіна та ін. ; голов. ред. С.Д.Гринько. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 8-38. URL: [https://univer.km.ua/sites/default/files/%D0%AE%D0%A4/%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D1%86%D0%B8%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0/%D0%A1%D0%9F%20%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%20\(1\).pdf](https://univer.km.ua/sites/default/files/%D0%AE%D0%A4/%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D1%86%D0%B8%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0/%D0%A1%D0%9F%20%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%20(1).pdf)
4. Гринько С. Д. Ідеологічне значення римського права. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць Одеської національної юридичної академії*. 2010. Вип. 30. С. 53-64.
5. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
6. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
7. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
8. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
9. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
10. Підопригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
11. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
12. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання]

/ за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

13. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.

Тема 2. Джерела римського права

1. Гринько С. Д. Історіографія питання рецепції римського права в Україні. *Університетські наукові записки: Науковий часопис Хмельницького університету управління та права*. 2008. № 1. С. 53-61.
2. Гринько С. Д. Дигести Юстиніана як джерело римського приватного права. *Університетські наукові записки: Науковий часопис Хмельницького університету управління та права*. 2007. №1. С. 90-96.
3. Гринько С. Д. Рецепція римського приватного права як метод порівняльного правознавства. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. 2008. Вип. 7 / Редкол. : Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2008. С. 39-45.
4. Русу С. Д. Історико-правові передумови рецепції римського приватного права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 12-16.
5. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
6. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
7. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
8. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
9. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
10. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
11. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
12. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
13. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
14. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 3. Особи

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання]

/ за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
11. Вовк В.М. «Вроджений» та набутий статус громадянства (на прикладі Стародавнього Риму). *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2.Кн.1. С. 82-87.

Тема 4. Сімейні правовідносини в Римі

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 5. Речове право Риму

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 6. Володіння

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.

2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
11. Зінченко О.В. Традиційна правова сім'я. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В.Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C.%3E%29%3D%092%09B5%09BB%09B8%09BA%09B0%20%09D1%83%09BA%09D1%80%09B0%09D1%97%09BD%09D1%81%09D1%8C%09BA%09B0%20%09D1%8E%09D1%80%09B8%09B4%09B8%09D1%87%09BD%09B0%20%09D1%85%09BD%09D1%86%09B8%09BA%09BB%09BE%09BF%09B5%09B4%09D1%96%09D1%8F%29%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=

Тема 7. Право власності

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
11. Харитонов Є., Харитонova О. До питання про значення дихотомії «приватне право-публічне право». Вісник Академії правових наук України. 2000. № 2. С. 82-88. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1251>

Тема 8. Права на чужі речі

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 9. Загальне вчення про зобов'язання

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
11. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. / За наук.ред. Є. О. Харитонова. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 724

Тема 10. Загальне вчення про договори

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.

4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 11. Окремі види договірних зобов'язань

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 12. Загальне поняття про позадоговірні зобов'язання

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.

10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
11. Русу С. Д. Furtum та damnum iniuria datum за римським приватним правом. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права: Науковий часопис*. 2004. № 3 (11). С. 51-55.
12. Гринько С. Д. Підстави виникнення деліктних зобов'язань за римським правом // Університетські наукові записки: *Науковий часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1. С. 45-67.

Тема 13. Спадкове право Риму

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
9. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
10. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 14. Вчення про цивільний процес

1. Вовк В. М. Порівняльна характеристика сучасного українського цивільного процесу та екстраординарного судового процесу в Римі. *Українське правосуддя : здобутки та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково -практичної конференції*, 16 травня 2008 року. Чернівці: Рута, 2008. С. 258–263.
2. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одіссей, 2000. 288 с.
3. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
4. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
5. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
6. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
9. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
10. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.

11. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.

Тема 15. Особливості кримінального права

1. Закони XII таблиць / Римське право (Інституції). Х. : Одиссей, 2000. 288 с.
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл.. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.
3. Лубко І. Основи римського цивільного права: Практичний посібник. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2006. 92 с.
4. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник. К., Атіка, 2007. 256 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Підпригора О. А. Римське право : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підруч. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009.– 528 с.
8. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
9. Основи римського приватного права: навч.-метод. посібник для здобувач. передвищої освіти ступеня «фаховий молодший бакалавр». 6-те вид. допов. та переробл. [Електронне видання] / за заг. ред. К. Глиняної. Одеса : Фенікс, 2023. 140 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
10. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навч. Посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт/: Бібліотечно-бібліографічні ресурси: Бібліографічний моніторинг URL: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
2. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
3. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: Система каталогів і картотек. URL: http://www.nbuv.gov.ua/db/library_db.html.
4. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: пошукова система сайту : Система каталогів і картотек: Каталог книжкових видань : Пошук у електронному каталозі. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/db/opac.html>.
5. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: пошукова система сайту : Система каталогів і картотек: Електронний фонд (тематичні та видові зібрання публікацій) : Електронна бібліотека авторефератів дисертацій : Пошук у електронній бібліотеці авторефератів дисертацій. – URL: <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ard.html>.
6. Національна парламентська бібліотека України: вебсайт. – Режим доступу до електронних ресурсів: <http://www.nplu.org/ua/resources/resources.htm>.
7. Національна парламентська бібліотека України: вебсайт : Політематична база даних статей з періодичних видань. URL: <http://analytic.nplu.org/>.
8. Національна парламентська бібліотека України: вебсайт: Каталог статей зі збірників наукових праць URL: <http://stt.nplu.org/>.
9. <http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>
10. <http://iuscivile.com>
11. <http://www.uniroma1.it/>
12. <http://www.dptromano.unina.it/>
13. <http://www.dirittoestoria.it/iusantiquum/>